



ΣΥΝΗΓΟΡΟΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ

Ηθικοί Πανικοί, Εξουσία και Δικαιώματα Σύγχρονες Προσεγγίσεις

Βασίλης Καρύδης – Αθανάσιος Χουλιάρης
(επιμέλεια)

J. Young • S. Cohen
Γ. Πανούσης • Α. Χουλιάρης
Β. Βασιλαντωνοπούλου • Σ. Βιδάλη
Β. Καρύδης • Χ. Παπαχαραλάμπους
Γ. Ροδόπουλος • Κ. Δοξιάδης
Μ. Σκανδάμης • Γ. Κουζέλης
Χ. Ζαραφωνίτου • Γ. Μόσχος
Ε. Γαζή



ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΑΚΚΟΥΛΑ
ΑΘΗΝΑ - ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

2015

Κριτική προσέγγιση των ηθικών πανικών

Χριστίνα Ζαραφωνίτου

Ο ηθικός πανικός ορίζεται ως «δυσανάλογη και εχθρική κοινωνική αντίδραση απέναντι σε μια κατάσταση, πρόσωπο ή ομάδα που ορίζεται ως μια απειλή στις κοινωνικές αξίες, εμπλέκει στερεοτυπικές αναπαραστάσεις των Μ.Μ.Ε. και οδηγεί σε απαιτήσεις για περισσότερο κοινωνικό έλεγχο, ενώ δημιουργεί ένα σπινάλ αντιδράσεων».¹

Οι αναφορές για τον ηθικό πανικό είναι πολυάριθμες στη διεθνή βιβλιογραφία και αφορούν κυρίως τον τρόπο κάλυψης από τα Μ.Μ.Ε. θεμάτων σχετικών με τους νέους, τη νεανική παραβατικότητα, τα ναρκωτικά, το Έιτς και άλλα.

Η μελέτη του Cohen για τον ηθικό πανικό που σχετίζεται με τους Mods και Rockers στη Βρετανία, εξετάζει τον τρόπο παρουσίασης του θέματος κατά τη δεκαετία του 1960 και τις στάσεις των φορέων που συναρτώνται με την αντιμετώπισή τους.² Στη «μιντιακή» αυτή κάλυψη εντοπίζει ορισμένα ιδιαίτερα ποσοτικά και ποιοτικά χαρακτηριστικά, όπως τη συχνή προβολή του θέματος που συνοδεύεται από μια στερεοτυπική προσέγγιση και την πρόγνωση μελλοντικών κινδύνων και συγκρούσεων.

Η προσέγγιση αυτή στηρίζεται κυρίως στην υπερβολή με την οποία προβάλλονται τα γεγονότα, καθώς και την υπερβολή των αντιδράσεων οι οποίες προκαλούνται από τον τρόπο παρουσίασης των γεγονότων αυτών από τα Μ.Μ.Ε. Στο σημείο αυτό έγκειται άλλωστε και η ασκούμενη κριτική στην προσέγγιση του ηθικού πανικού, βάσει της οποίας τόσο το έγκλημα όσο και ο φόβος του εγκλήματος αποτελούν αντικείμενα αυτετελούς επιστημονικής προσέγγισης και η μελέτη τους δεν συνοψίζεται απλά ως συνέπεια της υπερβολικής αντίδρασης που προκαλείται από τα Μ.Μ.Ε.³

Έτσι και στην περίπτωση του Hall και άλλων που βασίσθηκαν στην προσέγγιση του ηθικού πανικού για να ερμηνεύσουν τις αντιδράσεις της βρετανικής κοινωνίας απέναντι στο «mugging» ή «έγκλημα του δρόμου», η κριτική που διατυπώθηκε από κοι-

1. M. KARIM, "Moral panic", in: E. MCLAUGHLIN and J. MUNCIE (eds.), *The Sage Dictionary of Criminology*, London-Thousand Oaks-New Delhi: Sage, 2nd edn., 2006, pp. 250-253

2. S. COHEN, *Folk devils and moral panics*, London: MacGibbon and Kee, 1972.

3. KARIM, *ό.π.*, υποσημ. 1, p. 252.

ωνικούς επιστήμονες όπως ο Wattington,⁴ εστιάζει στο περί υπερβολής επιχείρημα του ηθικού πανικού και το ρητορικό ερώτημα που τίθεται είναι «αν η αντίδραση απέναντι σε παρόμοια περιστατικά οφείλεται σε δυσανάλογη προβολή τους από τα Μ.Μ.Ε. τότε ποια θα ήταν η ανάλογη προβολή τους;». Η ασκούμενη κριτική, επικεντρώνεται στο πλαίσιο αυτό και στην παραγνώριση αυτού καθαυτού του πραγματικού γεγονότος της αύξησης των επιθέσεων στο δρόμο, εστιάζοντας αποκλειστικά στην παρουσίασή τους και τον συνδεόμενο με αυτήν ηθικό πανικό.

Και ο Watney⁵ στέκεται κριτικά απέναντι στη σχέση αναλογίας-δυσαναλογίας που ως μέτρο θα μπορούσε να έχει μόνο αυτή καθαυτή την πραγματικότητα, η οποία όμως δεν ορίζεται ούτε προσλαμβάνεται με τον ίδιο τρόπο από όλους. Και βέβαια, η κριτική επικεντρώνεται και στην εν γένει στάση των Μ.Μ.Ε. και τα χαρακτηριστικά της υπερβολής και δραματοποίησης που τα χαρακτηρίζουν συνολικά και δεν αφορούν μόνο τις περιπτώσεις που έχουν ενταχθεί στις προσεγγίσεις του ηθικού πανικού.⁶

Ο Tim Newburn αναφέρει χαρακτηριστικά ότι τα κριτικά σχόλια για την προσέγγιση του ηθικού πανικού επικεντρώνονται στον ιδεολογικό χαρακτήρα του και τα στοιχεία της υπερβολής και του ανορθολογισμού,⁷ ενώ οι κριτικές προσεγγίσεις της Jewkes⁸ και άλλων, θέτουν σε συζήτηση και τις έννοιες του «ηθικού» και κατά πόσο συνοδεύει πάντα τον πανικό, καθώς και της παρέκκλισης, ενώ αμφισβητούν και τη δεκτικότητα του ακροατηρίου απέναντι σε moral μηνύματα.⁹

Τέλος, ο ίδιος ο Stanley Cohen στην εισαγωγή της τρίτης έκδοσης του βιβλίου του για τον ηθικό πανικό (2002) αναφέρει χαρακτηριστικά ότι «ζητήματα συμβολισμού, συναισθημάτων και αναπαραστάσεων δεν μπορούν να μεταφραστούν σε συγκρίσιμα μεγέθη και στατιστικές», αμβλύνοντας κατ' αυτό τον τρόπο τις απόλυτες θέσεις της περίφημης «δυσαναλογίας».¹⁰

Σε κάθε περίπτωση, είναι δύσκολο να αμφισβητηθεί ότι η πληροφόρηση που παρέχουν τα Μ.Μ.Ε. σχετικά με το εγκληματικό φαινόμενο είναι επιφανειακή και μονόπλευρη. Αυτό, όμως, δεν αφορά μόνο μεμονωμένα θέματα αλλά διαφορετικά κατά περίπτωση και την πολιτικοκοινωνική συγκυρία και για διαφορετικούς λόγους κάθε

4. P.A.J. WATTINGTON, "Mugging as a moral panic: a question of proportion", *British Journal of Criminology*, Vol. 32/2, 1986, pp. 245-259.

5. S. WATNEY, *Policing desire: Pornography, aids and the Media*, London: Methuen, 1987.

6. T. NEWBURN, *Criminology*, Devon: Willan Publishing, 2007, p. 99 επ.

7. Ibid.

8. Y. JEWKES, *Media and Crime*, London: Sage, 2004.

9. Βλ. επίσης, E. GOODE and N. BEN-YAHUDA, *Moral Panics: The Social Construction of Deviance*, Oxford: Blackwell, 1994.

10. NEWBURN, *ό.π.*, υποσημ. 6, p. 100.

φορά. Άρα, η κριτική στάση απέναντι στα Μ.Μ.Ε. δεν θα πρέπει να διαμορφώνεται ανάλογα με το προβαλλόμενο θέμα και την ενδεχόμενη συμφωνία ή διαφωνία σε ιδεολογικό επίπεδο αλλά στη βάση των γενικότερων χαρακτηριστικών του τρόπου προβολής όλων των φαινομένων που εντάσσονται στην προβληματική του εγκλήματος (από τη χρήση ναρκωτικών μέχρι την οικονομική εγκληματικότητα κ.ο.κ.).

Είναι γεγονός ότι οι εύκολες συσχετίσεις εύκολα επικρατούν στη λεγόμενη κοινή γνώμη¹¹ διότι περιέχουν υπεραπλουστεύσεις που δεν απαιτούν ιδιαίτερη αναλυτική ή συνθετική βάση ούτε συνεπή και δόκιμη επιστημονική έρευνα ούτε καν προσεκτική διατύπωση ώστε να μην ομογενοποιούνται σημαντικά ειδοποιά χαρακτηριστικά ενός σύνθετου ατομικού και κοινωνικού φαινομένου όπως το εγκληματικό.

Και μιλώντας για απλουστεύσεις εύκολα οδηγείται κανείς σε «κλισέ» και στερεότυπα (θετικά ή αρνητικά), τα οποία με σκοπιμότητα ή χωρίς, αναπαράγονται μέσα από μια διαδικασία που παραπέμπει περισσότερο σε διαφημιστική καμπάνια παρά σε οτιδήποτε άλλο. Στο πλαίσιο αυτό, σημαντικό ρόλο διαδραματίζει και η προβολή ή μη προβολή ή η επιλεκτική προβολή θεμάτων εγκληματικότητας από τα Μ.Μ.Ε. Άλλοτε μέσα από τακτικές «κυμάτων εγκληματικότητας»¹² και άλλοτε μέσα από τακτικές αυτοπεριορισμού, τα Μ.Μ.Ε. διαπνέονται από πολιτική. Πολιτική κέρδους, όταν το έγκλημα «πουλάει», πολιτική διαμόρφωσης της κοινής γνώμης όταν η προβολή του συνδέεται με την εν στενή εννοία πολιτική που εκφράζεται ως περισσότερο ή λιγότερο κοινωνική ή αυταρχική, κ.λπ.

Από την άλλη πλευρά, το λεγόμενο «κοινό», οι πολίτες ως θεατές, ακροατές ή αναγνώστες του έντυπου και ηλεκτρονικού τύπου άλλοτε επιβραβεύουν με υψηλούς δείκτες τηλεθέασης, ακροαματικότητας ή αναγνωσιμότητας τις επιλογές των Μ.Μ.Ε. υποδεικνύοντας, κατ' αυτόν τον τρόπο, και την πολιτική τους ή το αντίθετο και άλλοτε επιλέγουν μια μόνιμη κριτική στάση απέναντί τους κατά τρόπο ώστε όταν κοινωνικά/εγκληματικά ζητήματα προσεγγίζονται επιφανειακά, να επιζητούν ουσιαστική εμπάθυση και επιστημονικού τύπου ανάλυση και όταν προσεγγίζονται αναλυτικά και με επιστημονικού τύπου αναλύσεις, να επικρίνονται επειδή ξεπερνούν το ρόλο τους και μάλιστα με αναποτελεσματικό τρόπο.

Αντίστοιχα, τα Μ.Μ.Ε. επικρίνονται όταν προβάλλουν το έγκλημα διότι προξενούν ανησυχία στο κοινό αλλά κατηγορούνται και όταν δεν το προβάλλουν διότι το αποκρύπτουν.

11. Για τις έννοιες της «κοινής γνώμης», του «κοινού» και των «κοινωνικών στάσεων», βλ. Χ. ΖΑΡΑΦΩΝΙΤΟΥ, *Τιμωρητικότητα. Σύγχρονες τάσεις, διαστάσεις και προβληματισμοί*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 2008, σ. 24-29.

12. M. FISHMAN, "Crime waves as ideology", *Social Problems*, Vol. 25, 1978, pp. 531-543.

Και επειδή τόσο τα κοινωνικά φαινόμενα όσο και η συζήτηση περί δικαίου και αδικού, περί ορθού και λανθασμένου είναι ιδιαίτερα σύνθετη υπόθεση, η προσέγγιση δεν μπορεί να είναι ούτε μονοσήμαντη ούτε μονόπλευρη. Παρόλα αυτά, η σύγχρονη πραγματικότητα βρίθει υπεραπλουστευμένων προσεγγίσεων και γενικευμένων συμπερασμάτων. Το πνεύμα αυτό της απλούστευσης και του λαϊκισμού δεν περιορίζεται στα όρια του δημοσιογραφικού μόνο λόγου αλλά και του επιστημονικού ή του πολιτικού, ιδίως σε εποχές κρίσης που δεν είναι μόνο οικονομική αλλά πρωτίστως αξιακή.